

Gdańsk 20.06.2022 r.

Dr hab. Jarosław Nocoń prof. UG
Uniwersytet Gdański

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani mgr Zuzanny Haliny Sielskiej zatytułowanej: „Konflikt jako czynnik różnicujący kapitał społeczny w byłych republikach Jugosławii”, napisanej w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem naukowym dr hab. Agnieszki Turskiej-Kawy prof. UŚ.

Ocena konceptualizacji problemu badawczego

Przedstawiona do oceny praca podejmuje ważny i niewątpliwie wciąż aktualny problem konfliktu oraz jego społecznych konsekwencji w sferze generowania i kumulowania kapitału społecznego. W empirycznym wymiarze analizy, zagadnienie to zostało odniesione i weryfikowane w przestrzeni wybranych państw byłej Jugosławii takich jak Słowenia, Chorwacja, Czarnogóra Bośnia i Hercegowina, Serbia oraz Macedonia Północna. Grupa kontrolna, jako punkt odniesienia dla interpretacji w realizowanych badaniach empirycznych została wyłoniona w Polsce. Według autorki, celem pracy jest zbadanie oddziaływania konfliktu na zróżnicowanie kapitału społecznego. Przy czym analiza tego oddziaływania została scharakteryzowana w wyodrębnionych czterech węzłowych wymiarach kapitału społecznego tj: obywatelskość, sieci społeczne, poczucie bezpieczeństwa oraz zaufania społecznego.

Taka konceptualizacja problemu badawczego daje uzasadnione podstawy do operacjonalizacji kapitału społecznego na poziomie praktyki społecznej, umożliwiającej realizację badań empirycznych. Tym samym autorka w udany sposób skonstruowała koncepcję badań uwzględniającą główny podział pracy na dwie części. Pierwsza obejmuje szeroko i miejscami bardzo skrupulatnie przeprowadzoną charakterystykę dorobku teoretycznego badaczy zajmujących się problematyką kapitału społecznego oraz zjawiskiem konfliktu w najważniejszych jego wymiarach analitycznych. Część ta stanowi konceptualno-pojęciową podbudowę przeprowadzonych w drugiej części badań empirycznych.

Same badania empiryczne skoncentrowane zostały wokół sformułowanych pytań badawczych oraz prób weryfikacji przyjętych przez autorkę hipotez. Warto w tym miejscu podkreślić, że zarówno pytania badawcze jak i hipotezy, zostały sformułowane w sposób umożliwiający badania za pomocą wymiernych wskaźników, których opracowanie stało się możliwe w perspektywie odpowiedzi na pytania zawarte w formularzach. Także sposób skalowania natężenia konfliktów oraz wyodrębnienia węzłowych wymiarów ich analizy wydaje się bardzo przemyślany i użyteczny dla weryfikacji zakładanych hipotez. Przyjmuję te zależności jako skutek bardzo dobrze przemyślanej koncepcji badań i wynik poszukiwania możliwości operacjonalizacji założeń teoretycznych na poziomie empirii. W tym kontekście należy docenić koherentność i korelację obu części, które niezależnie od pewnych ograniczeń metodologicznych, doskonale wzajemnie się uzupełniają tworząc spójną całość.

W formalnym aspekcie procedury promocyjnej realizowanej przez Radę Dyscypliny Nauk o Polityce i Administracji, warto jest podkreślić dyscyplinarną identyfikację podjętego w dysertacji problemu badawczego. W pracy nie zadeklarowano dyscyplinarnej perspektywy badań, co wydaje się zrozumiałe, biorąc pod uwagę interdyscyplinarność podjętej problematyki. Z pewnością eksplanacja zarówno zjawiska konfliktów jak i analizy ich relacji z zasobami kapitału społecznego, wymagają uwzględnienia choćby socjologicznych uwarunkowań jak i psychologicznych determinant sytuacji antagonistycznych, sprzeczności interesów, zmian w interakcjach czy znaczenia emocjonalnego zaangażowania stron konfliktu.

Jednak nie mniej ważne aspekty tej problematyki wiążą się ściśle z perspektywą politologicznej analizy, ujmującej konflikt społeczny jako funkcję polityczną. Z kolei mechanizmy regulacji sytuacji antagonistycznych, współtworzą szeroki i użyteczny rezerwuwar zasobów generujących kapitał polityczny. Co więcej, w szerszej perspektywie, najważniejsze zagadnienia stanowiące przedmiot analiz doktorantki - są kwestiami niebagatelnymi dla analizy i charakterystyki organizacji zasobów kapitału politycznego i dystrybucji władzy, a więc zjawisk zaliczanych do centralnych kwestii nauk o polityce, koncentrujących polityczną sferę życia społecznego. Przy czym charakterystyka tych procesów wraz ze specyfiką socjopodziałów politycznych, ilustrują fundamentalne uwarunkowania i czynniki, niezbędne dla zbiektywizowanego postrzegania procesów politycznej organizacji społeczeństwa i występującej w jego ramach strukturyzacji grup interesu. W tej perspektywie znaczenie tytułowego zagadnienia, a także ustaleń poczynionych przez autorkę dysertacji, dla nauk o polityce i administracji, należy ocenić jako ważne i aktualne.

Ocena merytoryczna

Udana konceptualizacja problemu badawczego łączy zagadnienia teoretyczne z możliwością ich aplikacji i weryfikacji w praktyce społeczno-politycznej. Zawarte w pierwszych częściach dysertacji rozważania nad sposobami interpretacji pojęć kapitału i konfliktu społecznego, są kluczowe dla całości pracy. Stanowią one bowiem swoiste preliminaria teoretyczno-pojęciowe dla przeprowadzonych badań empirycznych. Są one zarazem niezbędne dla możliwości poprawnej operacjonalizacji i opracowania instrumentów zbierania danych empirycznych, mogących być aplikowane w warunkach badań praktyki politycznej. W tej części widoczne jest doskonale rozeznanie w teoretycznym dorobku badaczy konfliktów i specjalistów od analizy kapitału społecznego. Autorka przytacza wszystkie ważniejsze interpretacje pojęcia kapitału, wraz z podziałem na tradycyjne i współczesne koncepcje, oraz dokonuje ich wnikliwej analizy semantycznej, ujętej w ułatwiającej komparatystykę formie tabelarycznej.

Uzupełnieniem tej charakterystyki jest wyodrębnienie węzłowych mierników kapitału społecznego stosowanych w praktyce badawczej. Jak już wcześniej wspomniano, to właśnie te aspekty ilustrują przemyślany projekt badań. Bowierni możliwości pomiaru na poziomie praktycznym, wysoce abstrakcyjnych pojęć do jakich należy kapitał społeczny, w dużej mierze zależą od umiejętności wyodrębnienia węzłowych jego aspektów i właściwego skalowania przystosowanego do odpowiednich miar. W tym kontekście autorka odniosła pojęcie kapitału społecznego między innymi do takich aspektów jak: poziom zaufania w interakcjach interpersonalnych, przynależność do bardziej czy mniej sformalizowanych grup społecznych a także form aktywności podejmowanych w ich ramach. Uwzględnione zostały tu także niezmiernie istotne aspekty związane z subiektywnym zaangażowaniem, czyli psychologicznym wymiarem budowania kapitału społecznego, takim jak poczucie bezpieczeństwa, identyfikacją z działaniem grupowym, zaufaniem społecznym.

Nie mniej interesujące są charakterystyki zakresu semantycznego kategorii konfliktu wraz z jego odniesieniami do pojęcia wojny. Ukazują one analityczną wrażliwość autorki na subtelne, ale zarazem niezmiernie istotne wymiary i konteksty znaczeniowe, ale także umiejętność zarysowania całościowego obrazu złożonych i zróżnicowanych interpretacji tej kategorii. Autorka bardzo dobrze sobie radzi z synoptycznym ujęciem zróżnicowanych ujęć konfliktu. Chodzi tu przede wszystkim o, przysparzające zazwyczaj dużych problemów, próby syntetycznego ujęcia perspektyw ekonomicznych, psychologicznych, kulturowych z ich politologiczną interpretacją.

Na pozytywną ocenę zasługuje fakt, iż sporo miejsca w tej części dysertacji poświęcono charakterystyce podłoża kulturowego konfliktów w tym, etnicznym źródłom antagonizmów grupowych. Ten wątek wydaje się szczególnie ważny w kontekście tematu i specyfiki konfliktów bałkańskich. W tym punkcie także można odczuć pewien niedosyt; jeżeli chodzi o teoretyczne podłoże badań konfliktów. Związany jest on ze stosunkowo słabo wykorzystanym w pracy, dorobkiem Henriego Tajfela. Psychologa społecznego (polskiego pochodzenia), którego koncepcja „Social

Identity Theory" i źródeł konfliktów na tle procesów społecznej kategoryzacji oraz identyfikacji grupowej doskonale koresponduje z podjętym tematem. W jego teorii konfliktów mechanizmy klasyfikacji ludzi jako członków grup społecznych, stanowią podstawę dyskryminacji międzygrupowej. Nie tylko z tego względu wydaje się, że założenia tej teorii i zasady eksplanacji antagonistycznych interakcji między grupami, są najbardziej adekwatne do socjopodziałów w krajach byłej Jugosławii, gdzie antagonizmy grupowe powstały dość nagle we względnie zintegrowanym społeczeństwie. W przeciwieństwie do realistycznej teorii konfliktu grupowego, zgodnie z którą konflikt międzygrupowy wywodzi się z wzajemnie niezgodnych celów, Tajfel zaproponował, że zwykły akt inkorporacji do grupy wystarczy, aby przyspieszyć dyskryminację członków dostępnej grupy porównawczej. Zatem konflikt międzygrupowy jest raczej wynikiem społecznej kategoryzacji niż rywalizacji o namacalne nagrody. Zdaniem Tajfela, to klasyfikacja społeczna, a nie rywalizacja międzygrupowa, jest przyczyną uprzedzeń stojących u podstaw antagonistycznych postaw wobec innych grup społecznych.

Niezależnie od tego obie te części dysertacji oceniam zdecydowanie pozytywnie. Zawierają one nie tylko rozważania definicyjne, ale podejmują także niełatwe zagadnienia dotyczące zróżnicowania interpretacyjnego źródeł, funkcji i uwarunkowań sytuacji konfliktowych. Uzupełnieniem są kwestie dotyczące demograficznych, politycznych i ekonomicznych skutków konfliktów a także szeroko przedstawione zagadnienia psychologicznych konsekwencji i uwarunkowań zaangażowania w sytuacje antagonistyczne. Ta część dysertacji przekonuje, że autorka posiada doskonałe rozeznanie i usystematyzowaną wiedzę w zakresie interdyscyplinarnego dorobku teoretycznego dotyczącego problematyki kapitału i konfliktów społecznych.

Z kolei przedstawione w trzecim rozdziale, wybrane konflikty zaistniałe w byłych republikach Jugosławii, skłaniają do pozytywnej oceny wiedzy doktorantki na temat sytuacji społeczno politycznej tego państwa, wyznaczającej węzłowe uwarunkowania sprzeczności interesów i antagonistycznych postaw poszczególnych grup społecznych. Autorka synoptycznie charakteryzuje społeczne i polityczne

podłoże konfliktów w poszczególnych krajach powstałych w rozpadzie Jugosławii, zachowując podobną strukturę wywodu. Zabieg ten pozwala na łatwe odniesienia komparatystyczne i zestawienia uwarunkowań konfliktów w tych państwach.

Być może, w większym stopniu można by wyeksplorować wątek tożsamości religijnych w procesach generowania socjopodziałów i antagonistycznych interakcji między poszczególnymi grupami społecznymi. Ten aspekt bywa bardzo ważnym elementem badań nad konfliktami społecznymi i ich militarnymi skutkami. (Przykładowo zob. M. Juergensmeyer, *The new Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*, Berkeley 1993). W literaturze przedmiotu często podkreśla się, że to podziały religijne odegrały znaczącą rolę na formę i stopień zaangażowania, a także niezwykle brutalność konfliktów między prawosławnymi Serbami, katolickimi Chorwatami a muzułmańskimi mieszkańcami Kosowa i Bośniakami. Często też konflikty na Bałkanach traktuje się jako wynik złożonych interakcji i generowanych przez nie podziałów gdzie nastroje nacjonalistyczne interferują z tożsamością religijną. Religie ukazują się niekiedy jako czynnik inspirujący do pojawienia się konfliktu etnicznego i w ten sposób zostaje ona w ten konflikt zaangażowana. Kwestia ta wydaje się szczególnie istotna ze względu na fakt, iż w tak zwanym „kotle bałkańskim”, podziały etniczne wyraźnie korespondują z różnicami w zakresie tożsamości religijnej. Niektórzy badacze wyraźnie sugerują, że sytuacja ta skutkuje pojawieniem się „religijnego nacjonalizmu”, być może najważniejszego czynnika konfliktogennego w tej części Europy. (Zob. G.F. Powers, *Religion, Conflict, and Prospect for Peace in Bosnia, Croatia, and Yugoslavia*, „*Religion in Eastern Europe*”, Vol. 15, 1996, No. 5, s. 2 i następne).

Część empiryczna dysertacji przedstawia próbę weryfikacji kluczowego założenia, twierdzącego że natężenie konfliktu różnicuje kapitał społeczny i jego poszczególne elementy w tym: obywatelskość, kreowanie sieci społecznych, tożsamość społeczną, poczucie bezpieczeństwa i zaufania społecznego wśród mieszkańców byłych republik Jugosławii. Zadanie polega na próbie uchwycenia relacji między konfliktem, traktowanym jako zmienna niezależna a kapitałem społecznym, ujmowanym jako zmienna zależna. Podstawą weryfikacji są wyniki

badania ankietowych, przeprowadzonych na szeroką skalę wśród reprezentantów krajów objętych problematyką badawczą. Pewne dylematy może wzbudzać dobór grupy respondentów stanowiących reprezentację badanej grupy. Początkowe założenia autorki zostały zmodyfikowane na skutek obostrzeń pandemicznych obowiązujących w poszczególnych krajach związanych z wirusem SARS CoV-2. W konsekwencji reprezentatywność badań empirycznych została znacząco zmodyfikowana (szczegółowo zob. s.216-219). Niezależnie od tego, same badania zachowują jednak swoje znaczenie i doniosłość, a konkluzje można uznać za uzasadnione. Docenić należy zwłaszcza wspomniany wcześniej sposób operacjonalizacji pojęć oraz wyodrębnienia indykatorów mierzących poszczególne aspekty badanego zagadnienia. Uwidacznia to dobre opanowanie warsztatu badawczego doktorantki wraz z umiejętnością implementacji metodologią badań empirycznych.

Pozostałe uwagi.

Przytaczana w treści dysertacji literatura jest reprezentatywna dla przedmiotu analizy i autorytatywna dla stanu badań w tym zakresie. Obejmuje ona autorów zaangażowanych w refleksję teoretyczną związaną z próbami określenia zakresu semantycznego, konotacji oraz statusu analitycznego węzłowych kategorii konfliktu oraz kapitału społecznego. Bardzo ważne podkreślenie dotyczy faktu, że ten nurt badań jest przede wszystkim efektem czy nawet produktem wysiłków badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Szczególnie istotne jest tu uwzględnienie dorobku socjologicznego w tym badań skoncentrowanych wokół aplikacji i empirycznych weryfikacji teoretycznych ujęć konfliktu i kapitału społecznego. Ten nurt rozważań można traktować jako swoisty koncept stymulujący i inicjujący programy badań oparte o teoretyczną koncepcję upolitycznienia fenomenów życia społecznego. W tym kontekście nie dziwi fakt, że literatura wykorzystana w dysertacji obejmuje prace nie tylko przedstawicieli nauki o polityce, ale szeroko eksploruje źródła socjologiczne i psychologiczne. Nie jest to więc w żadnym stopniu mankament pracy, ale specyfika wynikająca w realnych okolicznościach wyznaczanych przez przyjętą perspektywę problemową.

Na marginesie warto dostrzec, że zawarty w dysertacji wstęp podejmuje tylko wybrane aspekty pracy. Dla większej przejrzystości oraz bardziej przekonującego uzasadnienia struktury wywodu, warto byłoby uzupełnić go o szczegółową charakterystykę podejścia badawczego oraz przyjęte hipotezy, które znalazły swoje miejsce w rozdziale piątym, w części poświęconej dyskusji nad wynikami badań. Taka zmiana ułatwiłaby czytelnikom recepcję zamierzeń autorki i ułatwiłaby pracę recenzencką. Podobnie bibliografia, mogłaby być bardziej czytelnie ustrukturalizowana, z uwzględnieniem różnorodnych form publikacji. Chciałbym jednak wyraźnie podkreślić, że te uwagi o charakterze edytorsko-redakcyjnym, nie obniżają w żaden sposób merytorycznej strony dysertacji. Poza tym forma opracowania posiada także swoje zalety. Z pewnością warto docenić graficzne opracowania ilustrujące zależności klasyfikacyjne czy relacyjne pomiędzy omawianymi zagadnieniami. Podnoszą one nie tylko o czytelność wywodu, ale ukazują także umiejętności syntezy złożonych problemów w jednym, spójnym, całościowym zestawieniu, które ułatwia recepcję problematyki.

Konkluzja

Reasumując powyższe uwagi i spostrzeżenia stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska, autorstwa pani mgr Zuzanny Haliny Sielskiej, zatytułowana: „Konflikt, jako czynnik różnicujący kapitał społeczny w byłych republikach Jugosławii”, zawiera oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną autorki w dyscyplinie nauk o polityce i administracji. Tym samym dysertacja ta spełnia wymagania art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Na tej podstawie z pełnym przekonaniem opowiadam się za nadaniem pani Zuzannie Sielskiej stopnia doktora.

Jarosław Nocoń

